

LÁNGLELKEK HIDEG FÉNNYEL

El Greco felemelkedései

Pallós Tamás

Komoly vagy inkább megilletődött ifjú, valójában még gyerek. Sápadt arc, nagy, lázasan csillogó, sötét szemek. Olyanfajta komorságba burkolt törekenység, átszellemültség sugárzik át ezen a portrén, amely valahogy megsejteti szemlélőjével az ábrázolt korai halálát. A festmény az itáliai arisztokrata családból származó, serdülőkorában Spanyolországban élő hercegi apródot, a jezsuitává lett Gonzaga Alajost (1568–1591) mutatja. Az introvertált, intelligens, jó szónok hírében álló, környezetében töretlenül békét teremtől Aloisio egy pestises segítségére sietett Rómában, amikor maga is megfertőződött. Elhunytá után nem sokkal, 1605-ben már boldoggá, majd 1726-ban szentté avatták. Domenikosz Theotokopulosz, vagy ahogy ismertté vált, „A Görög” által készített arckép egy ideig, az 1910-es évek elején Nemes Marcell magánkollekciónak részét képezte, most tartós letétben tért vissza Budapestre, a Szépművészeti Múzeumba. A kortársi hitelessége miatt is megindító, valós (szent) képmást El Greco október végén nyílt életmű-kiállításán láthatták először újra itthon az érdeklődők. A múzeum nemzetközi szinten jegyzett, jelentős spanyol gyűjteményében ezzel nyolcra emelkedett a Krétáról származott, Velencét és Rómát is megjárt, végül Madrid érintése után Toledóban letelepedett manierista mesterhez köthető festmények száma.

A spanyol aranykor vonzásában, II. Fülöp (és Avilai Szent Teréz, Cervantes, Góngora, Lope de Vega) minden értelemben hódító, egyszerre nyomasztó és fényes Hispániájának politikusai, szellemi, lelki miliójában teljesedett ki El Greco festmények formájában kimerevített magánvilága. A „Szent Inkvizíció” fojtogató, fenyegető kontrollja, a processziók, autodafék atmoszférája csak mérsékelten, áttételesen világlik át jámborságukban is drámai munkáin. A legendás spanyol rendkényszert, a „kánoni szabályokat” ösztönösen felülírja. Így persze meg nem értésben, elutasításban is bőven volt része a grandok, a kasztíliai megrendelők, az egyházi és hétköznapi ítések körében egyaránt.

A több mint félszáz alkotását felvonultató tárlat alkalmat adott arra, hogy áttekinthessük a művész jóformán teljes életútját. Miként mozdult ki a fordított perspektívájú bizánci ikonok merev méltóságából, hogy a „velenceiek” – főleg Tiziano, Veronese, Tintoretto – hatására kialakítsa a feltűnő, saját korában csodált, dicsért és vitatott stílusát. Azt a sajátos látásmódot, ame-

lyet a 19-20. század fordulójáig, az időközben a feledés homályába vesző El Greco újrafelfedezéséig legtöbbször lesajnálással, gúnnyal, sőt „örtültség” vádjával is illettek; és azt a festő örökséget, amely vitathatlan eredetiségével és megdöbbentő modernségével mára

1. kép. A Szent Család Szent Annával. 1610–1620 között, Szépművészeti Múzeum, Budapest

„El Greco 1590 és 1595 között festette az itt látható Szent Család-kompozíció eredeti változatát. Ezt a felépítésében és méretarányaiban az eredetivel megegyező másolatot a műhely két évtizeddel később készítette. A Szoptató Madonna körüli figurák, Szent József és Szent Anna szinte teljesen kitöltik a képteret. A szereplők a felhőktől szabadalt ég háttére előtt, egy meghatározatlan, absztrakt térben jelennek meg, ahol semmi evilágira való utalás nem látható. A szertefoszló felhők mintha glóriát vonnának Mária feje köré, akinek modelljében a kutatók El Greco kedvesét, gyermekének anyját sejtik.

A kép a párizsi P. Tronchet, majd Nemes Marcell gyűjteményében volt. Utóbbi párizsi árverésén szerepelt, majd egy műkereskedőn keresztül Herczog Mór Lipót budapesti gyűjteményébe került. A Szépművészeti Múzeum őrzi 1950 óta.” (1., 2.)

örök helyet foglalt alkotójának a világviszonylatban legmeghatározóbb festőművészek élvonalában. Rácsodálkozhatunk El Greco karcsún csavarodó, elefáncsontsápadt figuráira, a térdelve, görnyedve is fölfelé von(z)ódó vezeklőkre; az istenire szegeződő könnyfátyolos szemekre; a „kiválasztottak” hosszú ujjakkal végletekig keskenyített, beszédes kezeire; az impreszív, gomolygó, haragos égfoltokra; az akvamarin

2. kép. A Szent Család Szent Annával és a gyermek Keresztelő Szent Jánossal. 1600 körül, Museo Nacional del Prado, Madrid

„A Szent Család témája az 1580-as években jelent meg El Greco művészetében. Később több változatban is megfestette, az itt látható típusba pedig Szent Anna és a kis Keresztelő Szent János alakját is belefoglalta. A bájos életkép melankolikus hangvétele, a gesztusok és pillantások a passió drámáját vetítik előre. A passió metaforája apró jelekből bontakozik ki. Egyikük az a gesztus, amellyel Szent Anna a halotti lepelhez hasonlóan tartja a kendőt, amelyen a gyermek fekszik. A másik Szűz Mária testtartása, ruházata. Haját teljesen elfedi nehéz kék köpenye a fájdalom és a gyász jeleként, míg fátyollal félig eltakart arca egyfajta távoli, transzcendens melankóliát tükröz, amelyet nehéz lenne megmagyarázni fia jövőbeli áldozatainak előzetes ismerete nélkül. A kis Keresztelő Szent János ujját szája elé téve csendet kér az alvó kisednek, és a passióról való csendes elmélkedésre szólítja fel a híveket.” (1., 2.)

3. kép. A szeplőtelen fogantatás Szent János evangélistával. 1582–1585 körül. Santa Leocadia Y San Román-plébániatemplom, Toledo

„A spanyol művészet egyik legjellegzetesebb Mária-témája a Szeplőtlen fogantatás, amelynek ikonográfiája a Szűzanyát mint tiszta asszonyt jeleníti meg, aki az áteredő bűn nélkül fogant meg, s ennél fogva méltóvá lett arra, hogy Isten fiának anyjává váljék. A képen Mária monumentális alakja – amelyet szinte teljesen befed a terjedelmes kék köpeny – felhőmandorlában helyezkedik el; körülötte zenélő angyalok, fölötte pedig a Szentlélek fényességes galambja. Bal oldalt lent, a nézőnek háttal Szent János evangélista szemléli a jelenetet. Alakját – a Szűzéhez hasonlóan – a legkorábbi toledói alkotásokra jellemző határozottsággal festette meg a művész. Az éjszakai, kékekkel és szürke, valamint szikrázóan fehér árnyalatokkal festett háttérben a művész a nyugodt táj elemeivé alakította a Mária-ének szimbólumait: a menny kapuját és Dávid tornyát, a libanoni cédrust, Hermón ciprusát, Engedi pálmáját, a falat, a hortus conclusust, illetve a Jerikó rózsájára utaló – finom realizmussal ábrázolt – rózsacsokrot. A felhők között megjelenik a hold, és leghátul, János apostol látomását sugalmazva, a lenyugvó nap: „Ekkor nagy jel tűnt fel az égen: egy asszony, a napba öltözve, és a lába alatt a hold, a fején pedig tizenként csillagból álló korona. Leticia Ruiz Gómez” (2.)

kékre, a kiragyogó bíborokra, zöldekre. Blokkokban társulnak a Szent Családok (1. kép, 2. kép), a Mária-ábrázolások (3. kép), a Krisztus-arcok és az evangéliumi kulcsjelenetek (4. kép, 5. kép, 6. kép). Szentekről készült képek El Greco alkotóművészetét sokoldalúan mutatják be (7. kép, 8. kép, 9. kép, 10. kép, 11. kép, 12. kép, 13. kép, 14. kép). El Greco kedven szentjéről, Assisi Ferenc – képéből hat volt látható. Köztük egy sokáig rejtőzött érték, a Szent Ferenc elragadtatása, amelyet csak 1964-ben fedeztek fel művészettörténészek egy lengyel kisváros paplakjában. A két Bűnbánó Magdolnából a Budapesten őrzött korábbi változat érzé-

kibb, a Cau Ferrati bájosabb, „beérkezettebb” (15. kép, 16. kép). Igazi meglepetés a palenciai székesegyház sekrestyéből elhozott monumentális Szent Sebestyén (17. kép), az ugyancsak grandiózus Krisztus megkezesztelése a madridi Pradóból, ahogy az a Krisztus felátadása – oltárkép is, amely eddig még soha nem hagyta el a toledói Santo Domingo el Antigo kolostortemplomát (18. kép). Különlegesség a párizsi Louvre-ból kölcsönzött Szent Lajos francia király egy apróddal: a Toledóhoz kötődő Szent Ildefont ábrázoló, illescasi festmény... A magas végpont El Greco egyik utolsó vászna, a görög mitológiai témát toledói

5. kép. A kufárok kiűzése a templomból. 1600 körül. The National Gallery, London

„Ez a ritkán ábrázolt téma hosszú éveken keresztül foglalkoztatta El Grecoót. Az első változatokat még Itáliában alkotta meg, de ez a mű már Toledóban készült. A kompozíció egyfajta összefoglalása azoknak a festészeti problémáknak, amelyekkel a görög mester Velencében foglalkozott. A bizánci festészetből hiányzó, perspektívikusan ábrázolt építészeti elemek használatát és a bonyolultan mozgó figurák csoportokba rendezését El Greco itt tanulta meg. A jobb oldali alakok itt apostolok, akik éppen arról vitatkoznak, vajon mi lehet az üzenete Krisztus cselekedetének.

Baloldalt, csoportba rendezve jelennek meg a felzaklatott, idegesen gesztikuláló kereskedők. A festő megnövelte és az előtérbe helyezte a figurákat, így a néző közeli szemlélőjévé, mintegy résztvevőjévé válik a cselekménynek. A drámai feszültséget fokozzák az olyan részletek, mint például a János evangéliumában említett törött asztal, amely az előtérben a padlón hever.” (1., 2.)

Szűz Mária tisztelete

„Szűz Mária a keresztény ikonográfia egyik leggyakrabban ábrázolt alakja. Isten Fiának anyjaként és a keresztény üdvtörténet központi figurájaként sokféle formában jelenik meg a nyugati művészetben. Ez a repertoár a középkortól a helyi jelentőségű Mária-kultuszok révén bővült tovább. El Greco korai krétai éveitől kezdve számos Szűz Mária-ábrázolást készített. Pályafutásának ebből az időszakából mindössze három művét ismerjük – mindhárom megjelenik Mária, kettőn még a bizánci ábrázolási elvek szerint. Itáliában El Greco mintaképei Tiziano, Tintoretto és Parmigianino Mária-ábrázolásai lettek. Spanyolországban ezeket az előképeket tökéletesítette és adaptálta a helyi viszonyokhoz, így hozott létre egy egészen egyedi Mária-típust. Képein a Szűzanya ovális arca, sötét hajával kontrasztot alkotó, gyöngyházfényű bőre és nagy, mandulavágású szeme, elgondolkodó vagy szenvedő tekintete mintha fia, Krisztus képi ábrázolásának folytatása lenne. El Greco hosszú spanyolországi tartózkodása alatt számos szemet gyönyörködtető és ikonográfiailag is érdekes Mária-témát festett. Ezek rendkívüli sikerét az Angyali üdvözlés és a Szent Családot ábrázoló képeinek nagyszámú variációi is mutatják. A szeplőtelen fogantatás Szent János evangélistával című művén mestersen oldotta meg a Szűzanyával kapcsolatos egyik legbonyolultabb teológiai kérdés ábrázolását, már a barokkra jellemző megoldásokat előlegezve.” (1.)

városkép elé helyező, látomásosan nyugtalanító és nagyvonalúan „elnagyolt” Laokoón a washingtoni National Gallery of Artból.

A Spanyolországért, a mór (mozarab) emlékekért rajongó Maurice Barres azon generáció lelkesedői közül való, akik előkészítették a görög-spanyol mester reneszánszát. El Greco-ról szóló esszéje ezen úttörés része volt. A francia író 1902-ben kifejezetten az ő nyomát követve, képeinek őrzési helyeit – templomokat,

Szent Ferenc: Tradíció és megújítás

„El Greco egyik legnagyobb hatású és legismertebb ikonográfiai újítása Assisi Szent Ferenchez (1182–1226) kapcsolódik. Ferenc személyét a középkortól nagy tisztelet övezte egész Európában. A barokk kor érzékenységét megelőlegezve a szent életének utolsó eseményeire összpontosított. Az itáliai Casentino völgy felett magasodó Alverna-hegyen való elvonulás közben, aszketikus, elmélkedő alakként, beesett arccal, vézna testén szegényes, durva szövésű csuhával ábrázolta a szentet.” (1.)

**6. kép. Krisztus a kereszten. 1585–1590.
De la Motilla márkijű gyűjteménye**

„El Greco Michelangelo és Guglielmo della Porta művei nyomán alakította ki ezt a képtípust, amelyen a megfeszített Krisztus magányos, életnagyságú alakként jelenik meg. Fontos változtatásokat vezetett be a téma értelmezésével kapcsolatban: nem a halott Krisztust ábrázolta, hanem a még élő, aki égre függesztett tekintettel így sóhajt fel: „Én Istenem, miért hagytál el engem?” A komor égbolt sötétjéből felvillanó fehér felületek a Krisztus halálakor elsötétülő világ kísérteties fényhatásait idézik. A megújított test modellálása és a lábak íveiből kiinduló hullámzó körvonalak a Greco-műhelyben állandó stílusjegyei lettek a téma későbbi változatainak.” (1.)

kápolnákat, kolostorokat, múzeumokat – végiglátogatva járta be a művész által oly sokszor „érzékeltetett” Toledót. Barres szerint: „Tény, hogy e városban tett első lépésétől fogva látjuk, mily lelkesedéssel vetette magát alá a hely befolyásainak, mint élte bele magát annak légkörébe, amelyet egyszerűsített és dramatizált. A szürke dombok és szomorú hidalgók közepette lemond a dús Velencének és a pápák Rómájának ked-

**7. kép. Idősebb Szent Jakab, mint zarándok. 1587-1596 körül.
Toledo, San Nícolas de Bari-Plébániatemplom**

„El Greco Idősebb Szent Jakabot ezen a képén életművében egyedülálló módon jeleníti meg: arany színű falfülkében, talapzaton áll, akár egy megelevenedett szobor. Az egységes arany háttér előtt frontálisan ábrázolt, statikus emberalak a bizánci ikonfestészet hagyományát idézi. Az ikonszerű jelleg, továbbá az arc El Greco apostolorozatainak (talán azonos modell után festett) Krisztusával való hasonlósága miatt korábban felmerült, hogy a kép a Megváltót ábrázolja. A festményen látható attribútumok – a kagylókkal díszített kalap, a vándorbot és a könyv – azonban egyértelműen Idősebb Szent Jakabra utalnak.

A kompozíciót nemcsak a piros köpeny, a fehér tunika és az aranylő háttér színharmóniája teszi rendkívül hatásossá, hanem a figura szoborszerűségének és térbeliségének illúziója is, amelynek megteremtéséhez El Greco a látszat-falfülke mélységét érzékeltető árnyalatok és az alak „vetett” árnyéka segítségével egyfajta sajátos trompe l’oeil hozott létre. Esetünkben a trompe l’oeil túlmutat a szem megtévesztésének egyszerű szándékán. Az „élő szoborként” megfestett, egyszerre életszerű és időtlen alak személyes közelséget, valóságosságot sugall, ezzel fokozza az előtte fohászoló hívek iránta való rokonszenvét és áhítatát, a tridentin zsinat (1545-1563) vallásos tárgyú művekről megfogalmazott elvárásaival összhangban. Az ábrázolás közvetlenségét tovább erősíthette, hogy a szent zarándokként jelenik meg, emlékeztetve a sírja felett emelt Santiago de Compostela-i kegyhelyhez kapcsolódó zarándoklatra. Pallai Szilvia” (2.)

**8. kép. Keresztelő Szent János. 1600 körül.
Fine Arts Muzeums of San Francisco**

„Keresztelő Szent János tájba helyezett, egész alakos ábrázolásán az aszkéta testének arányai kissé torzítottak, körvonalai hullámzóak.

Teveszőr takarója fedetlenül hagyja testének nagy részét, meztelensége azonban eltér attól, ahogy a Keresztelőt a 16. századi Spanyolországban ábrázolták. A figura Donatello sienai szobrához, illetve a görög ikonokhoz áll közelebb. Közös bennük a böjttől estől lesóványodott test, amelynek formáit markáns árnyékok hangsúlyozzák. János a kompozíció közepén, egy sziklás dombocskán áll, mögötte az alacsony horizontú, tágas táj felett az El Grecóra jellemző valószerűtlen felhők töltik meg az eget.” (1.)

ves meleg színskálájáról és fakó, hideg fényhatásokban leli kedvét.” Aztán a „fantasztá” El Greco mű-vészetének esszenciális hispán jellegét bionygatja írásában: „Festészete most annak a spanyol léleknek megkapó, hirtelen, kissé barbár változatait mutatja be, amelyet teljesen magába foglal a prózai Sancho és az álmodozó Don Quijote. De mégis a látnoki elem uralkodik.

9. kép. Szent Pál apostol. 1598–1600 körül.

Saint Louis Art Museum, Saint Louis (Missuri)

„Az apostolsorozatok El Greco életművének utolsó korszakában, 1600 után születtek. Az együttesek elhelyezésekor a tanítványok portrészzerű ábrázolásait egymással szembenező falakra akasztották fel úgy, hogy mindannyiuk tekintete Krisztusra irányuljon, akinek képe a főfalon vagy a szentélyben függött. Közvetlenül a Megváltó mellé, jobb és bal oldalra többnyire Szent Péter és Szent Pál alakja került. Ezen a portrén a keskeny arcú, magas homlokú Pál jobb kezében vértanúságának jelképét, a kardot tartja, bal kezében pedig egy levelet, amelyen apró görög betűk olvashatók.” (1.)

Greco megnyújtja a mennyek lakóinak testét, lángokhoz hasonlóan látja őket, amelyeket az árnyak még megnagyobbítanak. Minden látomását a csillagokéhoz hasonló fénybe burkolja.”

Barres kellőképpen érzékeny, figyelmes olvasata, azt hiszem, igen közel visz El Greco titkához: „Íme, arra tért át, hogy a lélek festője legyen, mégpedig a legszenvédélyesebb léleké: a II. Fülöp korabeli spanyol lélek festője. (...) Milyen egyenesen kimondja mindazt, amit mondani kíván! A szóvirágok általános divatja közben egészen meztelenül kapjuk meg a gondolatát. Csodáljuk vagy megütközünk rajta, de senki sem marad közömbös e közvetlenséggel szemben. Az ilyen művészet, a lényegesre korlátozva, úgyhogy minden feleslegtől megfosztva már csupa ideg, kissé sovány-nak kissé ügyetlennek tűnhetne fel, ha lelki lendülete nem lepne meg és nem élesztene fel. (...) Nagyszerű

10. kép. Szent Márton és a koldus. 1597–1600 körül.

The Art Institute of Chicago

„El Greco festményén Márton, a római császári testőrség ifjú tisztje éppen kettévágja a köpenyét, hogy az egyik felével betakarja az útjába került meztelen koldust. Márton ezután csodás álmot lát és rádöbben, hogy Krisztussal cselekedett jót. később Tours püspöke lesz, a középkorban pedig Európa egyik legnépszerűbb szentjévé válik. El Greco a koldussal való találkozás színhelyét a korabeli Toledóba helyezte át, Mártont pedig 16. századi spanyol katonává változtatta, aki remekművű páncélt visel, amelyet a híres toledói acélból kovácsoltak. A festményt a kiegyensúlyozott kompozíció, a figurák visszafogott érzelmei, valamint a kék, fehér és ezüst tónusok színharmóniája teszi kivételes alkotássá.” (1.)

11. kép. Bűnbánó Szent Péter. 1587–1590 körül.

The Bowes Museum, Barnard Castle, County Durham

„Spanyolországban alighanem ez volt az első olyan festmény, amelynek tárgya a keresztény meditáció, Szent Péter zokogása, amely azt követően tört elő belőle, hogy három ízben megtagadta Jézust.

Péter lelkiállapotát a sápadt test és a hagyományosan élénk színű ruházat közötti kontraszt, az alak imába merülő testtartása és az ég felé fordított könnyes szempár közvetítik. A kép előterét háromszög alakba betöltő apostol csupasz alkarján látszik mekkora erővel szorítja össze a kezét, miközben szemében könnyek csillognak, haja és szakállja által keretezett arcát pedig az ég felé fordítja. Péter alakját hatalmas, sötét szikla választja el a háttértől, amelyet a Jeruzsálem fölött gomolygó sötét felhőkön áttörő hajnali napsugarak világítanak meg. Fényárban úszó angyal ül a nyitott síron, ahonnan Mária Magdolna, kezében olajos edénykéjével, éppen útnak indul a hírrel, hogy Jézus feltámadott. Veronique Gerard Power” (2.)

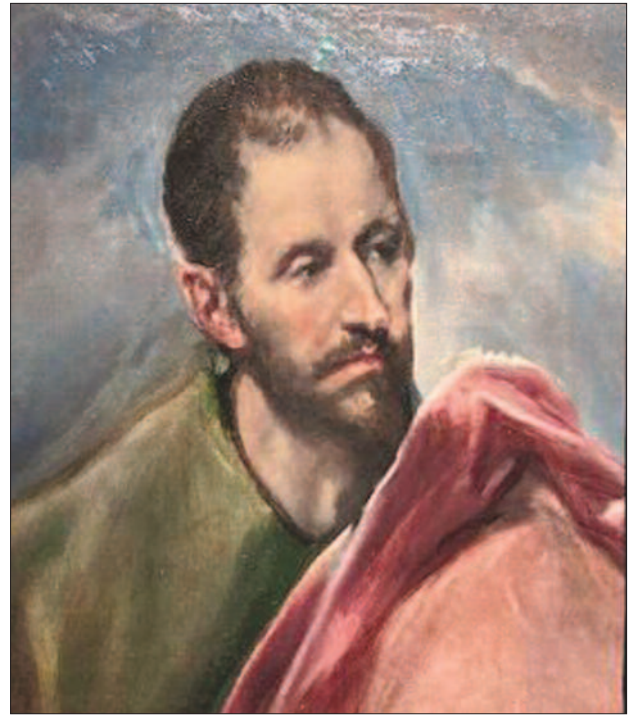
12. kép. Szent Benedek. 1577–1579. Museo Nacional del Prado, Madrid

„A Szent Benedeket ábrázoló festmény a toledói Santo Domingo el Antiguo – rendház új templomába készült. A bencés rend nagy tisztelettel övezett szentjei – Benedek a rend alapítója és Bernát a 12. századi reformátor a főoltár mellett jelentek meg. A festmény javakorabeli, ötvenes éveiben járó férfiként mutatja Szent Benedeket: arca kissé beesett, vonásai határozottak, orra markáns, szeme mandulavágású, közvetlenül a nézőre tekint. Rendi öltözetet visel, bal kezében apáti méltóságának jelképeként értékes aranyozott ezüst pásztorbotot tart, míg jobbával szimbolikus mozdulatot tesz: a tabernákulum felé nyújtja a kezét, ahol az Oltáriszentséget, a kenyeret és a bort – Krisztus átlényegített „testét és vérért” – őrzik. Kiemelkedő a kezek szépsége és valóság-hű ábrázolása, valamint a háttér merész kivitelezése, amelynek barnásszürke alapozását zöldeskék tónusokkal árnyalta. Ez utóbbi színárnyalat kiemeli a háttérből a szent fejét, és egyfajta dicsfényt, glóriát hoz létre körülötte. Leticia Ruiz Gómez” (2.)

**13. kép. Imádkozó Szent Domonkos. 1590–1595 körül.
Arangó-gyűjtemény, Spanyolország**

„El Greco imádkozó testtartással, egy feszület előtt ábrázolja Domingo de Guzmánt, a dominikánus rend alapítóját. A kompozíciót a szerzetesi ruha töredezett redői, az előtér sziklai és háttér felhői által alkotott festői ritusú struktúra teszi különlegesen harmonikussá. Az alak megformálása és a fej megfestése érzékeny és arisztokratikus. A festmény vonzereje a fekete-fehér szerzetesi ruha színeinek mértéktartó harmóniájában, valamint az ég élénk kékjében rejlik; utóbbi a felhők fényfoltjai teszik elevenné. A föld és a sziklák barna tónusaival együtt négyféle szín határozza meg a kompozíciót, amelyben három, nagy műgonddal megfestett elemet figyelhetünk meg, amelyeknek a művész nagy jelentőséget tulajdonított: ilyenek részben az összekulcsolt, finomrajzú, érzékenyen megfestett kezek, részben a sziklának támasztott, teljes oldalnézetben megjelenített aranyozott bronzfeszület. Alapvető képi elem Szent Domonkos feje, amelyet vékony, egymást keresztező ecsetvonásokkal ragadott meg: így mintázta meg a szent bőrét, illetve részletezte a szakállat és a bajuszt. El Greco visszavonultságában, imádkozva, a bűnbánat gyakorlása közben ábrázolta Domonkost. E megindító képen a szent arckifejezése is hozzájárul ahhoz, hogy a kompozíció ilyen erős hatást vált ki a nézőben. Leticia Ruiz Gómez” (2.)

**14. kép. Szent Bertalan apostol. 1585 körül.
Szépművészeti Múzeum, Budapest**

„A festményt elsősorban briliáns könnyed festésmódja, valamint az apostol képeknél kisebb mérete alapján évtizedekig előkészítő vázlatnak tekintették. Portrészzerű jellege alapján a művet a mester önarcképének is vélték, egy szétszóródott apostolsorozat részének, előtanulmányának. A mellkép a XX. század elején egy madridi gyűjteményben volt látható. A toledói Museo del Greco létrehozójától a festmény Nemes Marcellhez került, majd szerepelt a Magyar Műgyűjtő műveit felvonultató 1913-as párizsi árverésen. A kép később Herzog Mór Lipót tulajdona lett. Az ő örökösaitől vásárolta meg a magyar állam 1945-ben háromszáz napóleon-aranyért (átszámítva 6 millió pengőért).” (1., 2.)

15. kép. Bűnbánó Magdolna. 1576–1577.

Szépművészeti Múzeum, Budapest

„El Greco számos Magdolna képe közül a Szépművészeti Múzeum festménye az, amely a legerőteljesebben kötődik a velencei festészethez. A kompozíció a fedetlen mell és az arra helyezett jobb kéz a jellegzetesen összeillesztett ujjakkal Tizianótól ihletett, ahogy a háttérben felsejülő táj apró részleteinek megfogalmazása is velencei mestereket idéz. Magdolna sziklás tájban áll, előtte egy hatalmas kőtömbön a bűnbánatra és a meditatív életre utaló attribútumok fekszenek: a nyitott könyv és a koponya. A sziklára felfutó örökzöld borostyán a hűségre és az örök életre emlékeztet; illatszeres vagy kenetes edényt a bütykös (nodusos) formájú, vállra akasztható velencei, ún. fiasca da pellegrino típusal ábrázolta a mester. A fény és a felhőalakzatok mintha formai párbeszédet folytatnának a figurával. El Greco stílusának jellegzetességei az arc és kezek megfogalmazásán különösen jól követhető. Az arc még a valóságtól ihletett, szinte portrészzerű. A jobb kéz az isteni megváltás elfogadásának kifejezése, míg a koponyán nyugvó bal, nyújtott expresszív ujjai a meditáló lélek megjelenítését szolgálja. A kép a XX. század elején egy párizsi gyűjteményhez tartozott, 1910-ben pedig már Nemes Marcell tulajdonába volt Budapesten, aki 1921-ben a Szépművészeti Múzeumnak adományozta.
Nyerges Éva” (2.)

16. kép. Bűnbánó Magdolna a kereszttel. 1585–1590 körül.

Museo del Cau Ferrat, Santiago Rusinol-gyűjtemény

„El Greco festményein ritkán ábrázolt nőket: Szűz Mária mellett Mária Magdolna az egyetlen, aki kiemelt helyett kapott a képein. Az életét meghatározó kettősség, amelyben egyszerre van jelen az érzékiség és a bűnbánat, a kezdetektől fogva kedvelt témává tette a szentet. Legtöbbször a velencei festészetet ábrázolta a könnyes szemű, a bűnei bocsánatát kereső érzéki asszonyt. El Greco is ebből a forrásból merített, amikor első ízben megfestette Mária Magdolnát. Ezen a későbbi változaton már eltekintett az érzékiség hangsúlyozásától, Magdolna alakja szikárabb, szigorúbb lett, teste szinte feloldódik az intenzív vörös tónusú szövetek halmazán. A szigorú profilban ábrázolt keresztben Krisztus bronzos árnyalatú testének halvány alakja jelenik meg. A többi: az ég, a szikla, a borostyán tökéletes egyensúlyt hoznak létre a kompozíción.
Palma Martínez-Burgos García” (1., 2.)

**17. kép. Szent Sebestyén. 1577 körül.
Palencia Székesegyházának sekrestélye**

„Sebestyén a római császári gárda tisztjeként keresztény hite miatt szenvedett vértanúságot. El Greco mesterművén harmónikusan ötvöződnek a velencei festészet eszközei, a monumentális Michelangelo-i formavilággal. A figura a Laokón – csoport központi alakjával is párhuzamba állítható. Régészeti utalás a fügefá, amelyhez a szentet kötözték. A kép pasztózus ecsetvonásokkal alkotott mestermű. Az atletikus, sudár római katona a föld aranybarna árnyalataiban játszó természeti környezetben látható. A festmény másik fő kompozíciós eleme a táj, amelyet az alacsony horizontvonal, valamint a háttérrel uraló, a fehéret és a gyöngyházsínt ötvöző árnyalatú sűrű felhőzet és az intenzív égszínkék határoz meg. A talaj és a háttérnövényzet sárgás-barnás tónusai a festő olasz korszakának színei. Leticia Ruiz Gómez” (1., 2.)

18. kép. Krisztus feltámadása. 1577–1579.

Santo Domingo de Silos „El Antigo”-kolostor temploma

„A Feltámadás, amelyet a mai napig eredeti rendeltetési helyén, a rendház templomában őriznek, most első ízben hagyta el Toledó városát. A képmező felső részét Krisztus nyugodt és méltóságos, apollói alakja uralja; kecses beállítású Giambologna Mercuriusz-szobrát idézi. El Greco belekomponálta a festménybe a fehér ruhát viselő Szent Ildefont.” (1.)

19. kép. Szent Lajos francia király egy apróddal. 1590–1597 körül.

Musee du Louvre

„IX. Lajos a franciák nagy tisztelettel övezett királya. El Greco nem ismerhette a francia ikonográfiát, amely szerint Szent Lajost mindig Bourbon – lilomos palástban, kezében töviskoronával ábrázolták. Ezért úgy festette meg a királyt, mint tökéletes uralkodót, keresztes hadvezért és bölcsét. Az életműben egyedülálló alkotás a leendő uralkodó épülésére szolgáló királytükrök hagyományát követi, sokkal inkább jellemrajz, mint szentábrázolás. Erre utal a király mellett álló gyermek is, aki minden bizonnyal a fia. A festő a háttérben megjelenő

Toledo látképének megörökítésével a király spanyol származását hangsúlyozta, a város ugyanis egykor a castiliai uralkodók székhelye volt. Veronique Gerard Powell” (1., 2.)

hidegvérrel küszöböli ki mindazt, ami nem lényeges és hatalmas lendülettel emelkedik föl ahhoz, ami számára minden. (...) A szív ártalmatlan megnyilvánulásaival Greco a misztika titkait egyesíti. Ötvenedik éve felé közeledik. Akár emberi, akár isteni lényeket fest, már csak a lelkek ábrázolására szorítkozik. Szent alakjai már csak lángok. (...) Így látja a belső szem. Kísérteties. Egy látnok műve, akinek szemében az ég és föld elvegyül. (...) Greco minden modellje a szeplőtelen fogantatás és a valóságos jelenlét dicséretét zengi. Esztétikája az áldozásért való rajongás. Ezek a testek, amelyek az ég felé kinyúlni látszanak, lelkek, amelyek megtisztulnak, átválnak. A legyőzött önzés romjain elnyerik a szellem birodalmát. A végtelenségre vágyó, szenvedélyes bűnbánó felszabadulva, megkönnyebbedve röpdül fel Isten felé (2).” (Éber László fordítása.)

El Greco egyike a művészet nagy misztikusainak. Közvetítő, összekötő, Krisztus-hírnök. A legtöbb, amit hivatásával ember itt a földön elérhet.

Megjelent a Mértékadó 2022. november 14–20. számában. Másodközlés a kiadó és a szerzők engedélyével.

Forrás

1. A kiállítás adatai és feliratai.
2. El Greco. A Szépművészeti Múzeum 2022-2023. évi kiállításának katalógusa. Kurátor: Leticia Ruiz Gómez. Kiadta: Szépművészeti Múzeum, Budapest.